

---

## Pierre Bourdieu a Kabyllové: Idealizace, identifikace, instrumentalizace?\*

TEREZA HYÁNKOVÁ\*\*

Katedra sociálních věd, Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice

### Pierre Bourdieu and the Kabyles: Idealisation, Identification, Instrumentalisation?

**Abstract:** Pierre Bourdieu's social scientific concepts and theories are very popular among social scientists today. However, his early writings based on fieldwork in Algeria are far less well known, despite the fact that it was in these texts that his famous concepts and theories originated. This article sets out to examine the mutual relationship between Bourdieu and the Kabyle people from several perspectives. The author focuses on Bourdieu's relationship to the fieldwork, his relations with Kabyle intellectuals, and at the role they played as his key informants and 'experts' on Kabyle culture. The article investigates to what extent and how in France Bourdieu defended the academic activities of the Kabyle people relating to their own culture. It also studies Bourdieu's opinion on the Kabyle people's emancipation efforts within independent Algeria. Finally, it looks at how familiar the Kabyle people are today with Bourdieu's work on their society and culture and how his body of work is interpreted, taught at universities and used as a tool in the formation process of Kabyle collective identity. The article is based on a study of primary and secondary sources: Bourdieu's scholarly writings, media interviews, his speeches at ceremonies, and his correspondence, and it draws on published interviews with Bourdieu's friends and colleagues. The author also used her own fieldwork in Algeria as an auxiliary source of data.

**Keywords:** Pierre Bourdieu, Kabyles, Algeria, fieldwork, ethnic emancipation, instrumentalisation

*Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2013, Vol. 49, No. 1: 101–122*

Pierru Bourdieuho lze považovat za jednoho z nejvlivnějších sociálních vědců 20. století. Ve Francii a stejně tak i v České republice je většinou zařazován do příhrádky „sociolog“, zatímco ve Spojených státech amerických je často považován za antropologa, jehož je od konce 70. let 20. století poměrně módní citovat. Sherry

---

\* Tento text vznikl za podpory Grantové agentury České republiky; grant nazvaný „From Algeria to the Future: Transnational Perspective on Kabyle Immigration to the Czech Republic“, č. P404/11/P234.

\*\* Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Tereza Hyánková, Ph.D., KSV FF Univerzity Pardubice, Studentská 95, Pardubice 2, 53210, e-mail: tereza.hyankova@upce.cz.

Ortner [1984] mu ve svém textu, ve kterém vypráví příběh antropologické teorie počínaje 60. léty 20. století, vyhrazuje důležité místo a spojuje ho s antropologií praxe nebo také jednání. Píše, že Bourdieuho *Esquisse d'une théorie de la pratique* (Nástin teorie jednání) [Bourdieu 1972] byla do angličtiny přeložena v roce 1978 jako *Outline of a Theory of Practice* právě v době, kdy volání po přístupu více zaměřeném na praxi/jednání snadno nalézalo odezvu [Ortner 1984: 145]. Bourdieu se díky svým teoretickým pojednáním zabývajícím se teorií jednání a habitem stal v rámci americké antropologie populární, a proto také začal být zván jako hostující přednášející na prestižní americké univerzity. Sám si byl vědom rozdílné klasifikace své osoby ve Spojených státech a ve Francii. V rozhovoru s Hafidem Adnanem pro rádio BRTV říká:

„V USA a ve Velké Británii jsem mnohem víc uznáván jako etnolog<sup>1</sup>. První důležitá pozvání do Chicaga a Princetonu jsem dostal jako etnolog. Ve Francii mě příliš nechtějí uznávat za etnologa. To je ale problém sociologie vědy.“ [Bourdieu in Adnani, Yacine 2003: 242]<sup>2</sup>

Navíc neměl přísné dělení na etnologii (potažmo antropologii) versus sociologii příliš v lásce. Ve zmíněném rozhovoru tvrdí, že se vždy představuje jako „etno-sociolog“ [Bourdieu in Adnani, Yacine 2003: 242], a také říká: „*Sociologie je studium sociálních struktur, etnologie studium sociálních struktur dominovaných společností. Podle mne by tohle dělení mělo zmizet.*“ [Bourdieu in Adnani, Yacine 2003: 236]

Ve Spojených státech je Bourdieu uznáván především jako teoretik antropologie; jeho práce založené na terénních výzkumech realizovaných v Alžírsku jsou mnohem méně známé než jeho teoretické spisy. Zkoumat ony texty je však zajímavé nejen kvůli možnosti sledovat počátky a evoluci Bourdieuho známých konceptů, ale i kvůli otázkám metodologie či vztahu terénu a teorie, nemluvě o tom, co vše jeho texty vypovídají o Alžírsku 50. a 60. let 20. století. Navíc berberofonní Kabylové, mezi nimiž Bourdieu svůj terénní výzkum prováděl, již dlouhou dobu bojují za svá práva v rámci Alžírska a zažívají to, co by se v našich zeměpisných šířkách nazývalo „národním obrozením“. Etnologické práce zabývající se kabyly-

---

<sup>1</sup> Bourdieu zde používá místo termínu antropologie termín etnologie, který se v USA příliš nepoužívá. Ve Francii je používání slova etnologie časté a je mnohdy používáno jako synonymum slova antropologie. To se ve Francii začalo používat pod vlivem Lévi-Strausse, který tento termín „přivezl“ ze svého pobytu v USA. V poslední době je možné pozorovat tendenci příklonu k termínu antropologie (viz například přejmenování některých kateder etnologie na katedry antropologie či katedry etnologie a antropologie). Další důvod je velmi pravděpodobně ten, že Bourdieu zde hovoří k posluchačům berberského rádia BRTV vysílajícího ve Francii a termín etnologie je tam v širším lidovém diskurzu mnohem běžnější a srozumitelnější než termín antropologie.

<sup>2</sup> Pokud není uvedeno jinak, jsou všechny citace v textu vlastní překlady autorky z originálu.

skou společností včetně těch Bourdieuových se tak stávají důležitými referencemi v kulturních, potažmo politických snahách usilujících o uznání kabylských lingvistických a politických práv.

Bourdieu byl po celý život, ještě dlouhou dobu poté, co dělal naposledy výzkumy v Alžírsku, v kontaktu s kabylskými intelektuály, z nichž někteří žili ve Francii a usilovali tam o rozvoj studia kabylské společnosti, kultury a lingvistiky. Bourdieu v některých případech jejich aktivity zaštiťoval. I proto je některými společensky či politicky angažovanými Kabyly chápán jako ten, který stál na jejich straně a který „jejich věc“ podporoval. Jak pozitivně je Bourdieu některými z nich viděn a jak vřelý postoj k němu zaujímají, dokládá kondolence, kterou po jeho smrti v roce 2002 vyjádřil jménem Světového kongresu amazigh<sup>3</sup> Mabrouk Ferkal:

„Světový kongres amazigh vyjadřuje nejzarmoucenější kondolence jeho rodině a blízkým ke ztrátě toho, koho považujeme za jednoho z nejdražších přátel Kabyků. Vzdáváme mu také čest jako obránci všech menšinových utiskovaných skupin, které na tomto světě tvoří většinu.“ [Ferkal 2002]

Do jaké míry se však Bourdieu skutečně ztotožňoval s nejrůznějšími politickými cíli a prostředky aktivistů bojujících za práva Kabyků v rámci nezávislého Alžírska, je otázka jiná.

Předložený text si klade za cíl prozkoumat vzájemný vztah Bourdieuho a Kabyků z několika perspektiv. Zaměřím se přitom na vztah Bourdieuho k terénu, na jeho vztahy s kabylskými intelektuály, na to, jakou úlohu hráli v jeho práci jako jeho klíčoví informátoři a „znalci“ kabylské kultury, ale také na to, do jaké míry a jakým způsobem Bourdieu ve Francii zaštiťoval jejich akademické aktivity týkající se kabylské kultury. Zkoumat budu také Bourdieuho názor na kabylské emancipační snahy v rámci nezávislého Alžírska. Nakonec bude pozornost věnována tomu, do jaké míry jsou dnes Kabylové obeznámeni s jeho dílem týkajícím se jejich společnosti a kultury a jak je jeho dílo v Alžírsku interpretováno, vyučováno na vysokých školách, případně používáno jako nástroj při procesu vytváření kabylské kolektivní identity.

Jako zdroje dat mi poslouží různorodé materiály – Bourdieuho odborné texty o Alžírsku a nejrůznějších fenoménech kabylské společnosti, rozhovory s ním vedené francouzskými novináři a kabylskými intelektuály, jeho proslovy na roz-

<sup>3</sup> Termín *amazigh* (pl. *imazighen*) lze zde přeložit jako „berberský“. Samotní Berberé tento termín často preferují, protože je to jejich vlastní etnonymum a ne termín, kterým je označovali jiní. Navíc slovo „Berber“ může mít negativní konotace (viz slovo „barbar“). *Le Congrès mondial amazigh* (CMA), tj. Světový kongres amazigh, je mezinárodní nevládní organizace sdružující kulturní asociace Berberů žijících jak v severní Africe, tak v diaspoře v Evropě či Americe. CMA vznikl v září 1995 v Saint-Rome-de-Dolan ve Francii a sídlí v Paříži.

ličných setkáních a při slavnostních příležitostech, dopisy psané jeho kabylskému příteli Abdelmaleku Sayadovi a jeho vlastní dílo věnující se reflexi jeho akademické kariéry. Výhodou těchto dat je právě jejich různorodost. Bourdieu promlouvá jinak v odborných textech a jinak v rozhovoru s redaktorem berberského rádia nebo v dokumentu, jehož cílem je zpopularizovat sociologii. Bourdieu by však jistě řekl, že pro pochopení jednání a myšlení aktéra nestačí zkoumat pouze jeho diskurzy. Jako další prameny informací tedy používám i vydané rozhovory s jeho přáteli a spolupracovníky, kteří vzpomínají na jeho pobyt a terénní výzkumy v Alžírsku a na jeho výroky a názory. Doplňkovým zdrojem dat mi byl opakovaný terénní výzkum v Kabýlii, kdy jsem vedla rozhovory s vyučujícími oboru berberská studia na univerzitě v Bejaie a jejich studenty a absolventy a zajímala jsem se o to, jaké místo je v rámci tohoto studia Bourdieumu vyhrazeno a jak jsou jeho díla při výuce používána a interpretována. V Alžírsku jsem zkoumala také to, do jaké míry je zde Bourdieu znám, případně jak je vnímán. Cenné informace jsem taktéž získala během debat s badateli, kteří osobně znali blízkého Bourdieuho spolupracovníka, Abdelmaleka Sayada, konkrétně s Kamelem Chachouou, Malikou Gourir a Afraniem Garciou. Významné pro mne byly i rozhovory s vdovou po Abdelmaleku Sayadovi, Rebeccou Sayad.<sup>4</sup>

### **Počátky akademického zájmu o Alžírsko**

Co se týká Bourdieuho vzdělání, předtím, než odjel do Alžírska, neměl žádný antropologický trénink. Vystudoval filozofii na velmi prestižní École normale supérieure (ENS), ze které se rekrutovali nejvýznamnější francouzští myslitelé. V době, kdy Bourdieu na ENS studoval, tam vévodila Sartrova existenciální subjektivistická filozofie, nepřátelská k sociologickému objektivismu a objektivizaci vůbec. Bourdieu však patřil ke studentům, kteří se vůči Sartrovi vymezovali,

---

<sup>4</sup> Rozhovory s vyučujícími, studenty a absolventy berberských studií jsem realizovala v létě roku 2011 v Kabýlii během svého téměř tříměsíčního pobytu. Primárními zájmy mého výzkumu byly migrace a také kabylské emancipační snahy. Právě v rámci tohoto tématu jsem se zajímala o obor berberská studia a následně i místo Bourdieuho v něm. V rámci výzkumu jsem také denně hovořila na téma kabylských emancipačních snah s „obyčejnými“ lidmi. Šlo jak o rozhovory neformální, tak formální polostrukturované. Některé z nich byly po svolení nahrávány na diktafon. Respondenty jsem získávala především metodou sněhové koule. Setkání a rozhovory s představiteli Hnutí za autonomii Kabýlie (MAK) se uskutečnily v létě 2010 v Paříži, v létě 2011 v Kabýlii a v lednu 2012 v Německu. Interview s Kamelem Chachouou, Malikou Gourir, Afraniem Garciou a Rebeccou Sayad jsem uskutečnila během a po konferenci v Alžíru konané v roce 2007, která byla uspořádána na počest Abdelmaleka Sayada. S Rebeccou Sayad jsme pak společně cestovaly do Kabýlie, já ke svým přátelům, Rebecca Sayad za svým synovcem a švagrovými do rodného domu Abdelmaleka Sayada, kde jsem ji pak také navštívila. Velmi inspirativní pro mne byly také opakované rozhovory s Kamelem Chachouou na jaře a na podzim roku 2011 realizované v Aix-en-Provence.

blízká mu byla především historická epistemologie (Canguilhem) a fenomenologie (Merleau-Ponty). Po studiích vyučoval filozofii na gymnáziu ve střední Francii; poté nastoupil vojenskou službu ve Versailles. Do Alžírsko byl poslán vlastně za trest za „*neuroalé diskuze s vysokými důstojníky, kteří mne* (Bourdieuho – pozn. autorky) *chtěli konvertovat na francouzské Alžírsko*“ [Bourdieu 2004: 54].

Do Alžírsko přijel během alžírské osvobozené války na začátku roku 1956 a sloužil v regionu Chéliciff u pěšáckého pluku, který měl na starosti obranu leteckých základů. Bylo mu tehdy 25 let. Po několika měsících je zásahem rodinného známého převelen na Gouvernement général v Alžírsku, kde se dostává do kontaktu s ředitelem Emilem Dermenghem, specialistou na islám zajímajícím se o Kabýlii, ale i dalšími odborníky zabývajícími se tehdejší Alžírskem – Vincentem Monteilem, Louisem Massignonem, Jacquem Berquem a Andréem Nouschim.

Bourdieu o Alžírsku říká, že jej nejprve začal poznávat z knih, zároveň ale silně vnímal, co se děje kolem něj [Bourdieu in Adnani, Yacine 2003: 232]. Sdělujeme:

„Začal jsem se o Alžírsko zajímat jako sociolog a etnolog, protože jsem měl pocit, že to, co jsem v Alžírsku viděl, vůbec nekorespondovalo s tím, co se vyprávělo na druhém břehu Středomoří. I lidé nejvíce naklonění samostatnosti Alžírsko, mezi něž jsem patřil, se mi zdáli být velmi špatně informováni a měli poněkud vzdálenou představu.“ [Bourdieu in Adnani, Yacine 2003: 232]

Ještě na Gouvernement général píše svůj první text věnovaný Alžírsku, *Sociologie de l'Algérie* (Sociologie Alžírsko), který vychází v roce 1958. Sám o tom poznamenává:

„Převelen do vojenského kabinetu Gouvernement général, kde jsem byl podřízen povinností a rozvrhu druhé třídy, zaměstnán psaním (redigováním dopisů, přispíváním do zpráv apod.), jsem se mohl věnovat sepsání malé knížky (v edici „Que sais-je?“), ve které jsem se snažil sdělit Francouzům, a zvláště těm levicovým, co se vážně děje s tou zemí, o které nevěděli téměř nic – to všechno pro to, aby to něčemu posloužilo, a také možná kvůli špatnému svědomí bezmocného svědka té strašlivé války.“ [Bourdieu 2004: 56–57]

Podobně jako Bourdieu deklaruje jistou politickou motivaci k sepsání knihy, byla i podle Nouschiho *Sociologie Alžírsko* v době, kdy sociálněvědní texty o Alžírsku trpěly ztrátou paměti, velmi politická kniha [Nouschi in Adnani, Yacine 2003: 32]. Již psaní o „kultuře“ či „civilizaci“ Alžírčanů pravicově zaměřené zastávce koloniálního režimu pobuřovalo. Ve skutečnosti je ale možné si v době zuřivé osvobozené války představit o mnoho političtější text. V Bourdieuho knize nenajdeme jedinou zmínku o válce nebo politickém konfliktu argumentů pro/proti samostatnosti. V knize, které by spíše příslušel název „Etnologie Alžírsko“ než „Socio-

logie Alžírsko“, Bourdieu domorodé obyvatelstvo Alžírsko klasifikuje do skupin na základě lingvistiky a „kultury“<sup>5</sup> a pojednává o jejich „tradičním“ způsobu života. Nejpolitičtější části knihy se týkají negativního vymezení vůči Germaine Tillon, která tvrdila, že chudoba alžírské populace je dána jejich tradiční kulturou a neschopností adaptovat se na moderní ekonomiku, nutná proto podle ní byla osvětěná politika pomoci a výchovy. Bourdieu naopak tvrdí, že bída Alžířanů je zapříčiněna zásahy koloniální správy do tradiční společnosti, a analyzuje důsledky koloniální destrukturalizace alžírské společnosti.

To, že Bourdieu v knize nijak nezmiňoval alžírskou osvobozenou válku, však neznamená, že by jeho postoj k alžírské samostatnosti byl ambivalentní. Naopak, vždy ji otevřeně podporoval a i kvůli tomu byl na vojenskou službu do Alžírsko poslán. Zřejmé však zároveň je, že mu francouzští levicoví intelektuálové ohnivě brojící za alžírskou nezávislost v čele se Sartrem byli v mnohém vzdálení. Nesdílel s nimi ani jejich filozofické ideje, ani mnohé názory týkající se Alžírsko, které podle něj byly založeny na naprosté neznalosti této země.

Zdá se zároveň, jako by se Bourdieu domníval, že zobrazování války, informování o aktuálních válečných událostech a politické argumentování pro nezávislost jsou úlohou novinářů. Jeho ambicí bylo napsat odborný text, postavený na objektivních faktech, která však mnohdy mohou být výmluvnější a přesvědčivější než vášnivé politické argumenty. Právě v Bourdieuho úsilí o objektivitu a vědeckost vidím důvody, které ho vedly k tomu, že osvobozenou válku v textu nezmiňoval. I ze stylu, jakým je kniha napsána, je cítit snaha o akademickou serióznost a je z toho zřejmé, že Bourdieu se snažil poctivě a odborně informovat, nikoliv napsat ohnivý politický pamflet. O snaze o serióznost během pobytu v Alžírsku se zmiňuje i sám v rozhovoru s Franzem Schultheisem: „*Starost být seriózní, vědecký, mne vedla k potlačení literární dimenze: cenzuroval jsem spoustu věcí.*“ [Bourdieu in Schultheis 2003: 42]

Knihy *Sociologie Alžírsko* nebyla založena na terénním výzkumu, ale na kritické kompilaci nejrůznějších zdrojů. Co se týká teoretických a epistemologických inspirací, Bourdieu se vymezoval negativně vůči většině koloniální literatury zabývající se Alžírskem a volal po nových, moderních přístupech. Jako inspirace mu sloužila americká kulturní antropologie v čele s Margaret Mead, k níž vyjádřil obdiv mnohokrát. Ovlivněn byl ale i Herskovitzem, Redfieldem a Lintonem a jejich konceptem akulturace, když zkoumal vliv moderního (tj. koloniálního režimu) na tradiční (tj. alžírskou společnost). Podnětné pro něj byly i Weberovy sociologické teorie, zvláště vztah mezi puritánskou verzí náboženství a kumulací kapitálu a koncept „ideálního typu“. V prvním vydání je možné nalézt i reference na Lévi-Strausse a Mausse, když interpretuje věno a manželství jako reciproční výměnu. V dalších vydáních však již tyto reference chybí [Martín-Criado

<sup>5</sup> Termín „kultura“ se vyskytuje v prvním vydání pod vlivem inspirace americkou kulturní antropologií v čele s Margaret Mead. V dalších vydáních je termín „kultura“ nahrazen termíny „společnost“ nebo „systém“ [Martín-Criado 2008: 40].

2008: 46], a to jistě z toho důvodu, že po terénním výzkumu zabývajícím se příbuzenským systémem Kabylů se Bourdieu u příbuzenství zaměřuje ne toliko na deklarovaná a kolektivně sdílená pravidla, ale především na praxi, tedy skutečné jednání aktérů.

I když se Bourdieu vymezuje negativně vůči většině koloniálního psaní, nutně však na ně v některých věcech navazuje, případně jeho perspektivu reprodukuje. Například kopíruje jeho klasifikaci alžírského obyvatelstva – každá berberofonní skupina (Kabylové, Šavíjové, Mozabité, Tuarégové) má v knize svou kapitolu, zatímco arabofonní populace, přes velkou regionální různorodost a rozdíly ve způsobu života nebo v kultuře, je pojímána jako v podstatě jedna skupina.

### Akademické aktivity v Alžírsku a terénní výzkumy

Po vojenské službě získává Bourdieu post asistenta na Filozofické fakultě univerzity v Alžíru, kde přednáší kurzy o Durkheimovi, Lévi-Straussovi, Kantovi a Saussurovi. Dle Sayada, Bourdieuho studenta, existovaly na univerzitě v Alžíru dva tábory profesorů – ti, pro něž představovala zásadní intelektuální referenci Sorbonna, a ti, kteří byli spjatí s administrativní a politickou mocí a podporovali koloniální režim. Druhá skupina profesorů přitom byla mnohem početnější [Sayad in Arfaoui 1996: 19]. Bourdieu svým působením na univerzitě v Alžíru ovlivnil celou řadu svých studentů, ze všech setkání lze však za nejpodstatnější považovat to s Abdelmalekem Sayadem. Sayad byl Bourdieuho studentem, přestože byl o pouhé tři roky mladší, a stal se jeho celoživotním přítelem. Spolu pak realizovali terénní výzkumy v Alžírsku, napsali společně knihu a vzájemně se intelektuálně obohacovali. Sayad Bourdieumu pomáhal jako znalec kabylského jazyka a kultury a sloužil mu jako důležitá studnice informací o tradiční kabylské kultuře, které mnohdy již sám Sayad neznal, ale zjišťoval je od starců ze své vesnice a od své matky. Bourdieu byl naopak Sayadovi důležitým intelektuálním mentorem a inspirací v přemýšlení o sociálněvědní teorii.

Bourdieu byl také v kontaktu s otcem Samsonem, který měl na starosti publikace Sociálního sekretariátu v Alžíru<sup>6</sup>, což byla katolická organizace, nepříliš oblíbená představiteli a zastánci koloniálního režimu. Vydávala totiž publikace o tehdejší Alžírsku, zmiňující často těžkosti a problémy, kterým musela alžírská populace čelit. Otec Samson Bourdieumu nabídl možnost publikovat v knize *Le sous-développement en Algérie* (Nedostatečný rozvoj v Alžírsku)<sup>7</sup>. Bourdieu pro knihu napsal dva texty: *La logique interne de la civilisation algérienne* (Vnitřní logika

<sup>6</sup> *Secrétariat social d'Alger*

<sup>7</sup> Překlad tohoto termínu je problematický. „Sous-développement“ znamená doslovně „pod-rozvoj“; souvisí s termínem, který se ve francouzštině používal dříve, konkrétně „un pays sous-développé“, což je možné přeložit jako „nedostatečně rozvinutá země“. V češtině se pro tyto země používá termínu „rozvojová země“. Dnes se ve francouzštině použí-

alžírské civilizace) a *Le choc des civilisations* (Šok civilizací). Jisté kruhy se stavěly proti jejich publikování, ale vydány nakonec byly.

Bourdieu byl také Společností pro demografický, ekonomický a společenský výzkum<sup>8</sup> (ARDES) pověřen řízením a statistickým zpracováním výzkumu, na který zmíněná společnost získala objednávku francouzské armády. V době války bylo Alžírsko rozděleno na tři typy zón – operační, vojenskou a klidovou. Mezi dvěma a třemi milióny venkovských obyvatel<sup>9</sup> byly přesunuty z operační a zakázané zóny do přesídlovacích táborů, přičemž původní vesnice byly v zájmu kontroly teritoria bombardované a ničené. Výzkum měl v několika přesídlovacích táborech (v regionech Constantine, Ouarsenis, Chelif, Kabýlii a Collo) zjišťovat konkrétní statistické údaje o životě přesunutého obyvatelstva. Bourdieu o tom říká: „*Dělali jsme seznamy jejich neštěstí.*“ [Bourdieu in Adnani, Yacine 2003: 234] Bourdieu vedl tým, který tvořili jak statistici z Národního institutu statistiky a ekonomických studií<sup>10</sup> (INSEE), kteří do Alžírska přijeli z Francie, tak Bourdieuho studenti z univerzity v Alžíru, mezi nimi i Abdelmalek Sayad. Šlo o první Bourdieuho terénní výzkum, který popisuje jako iniciaci [Bourdieu 2004: 78].

Výzkum byl poměrně dost nebezpečný. Salah Bouhedja, který pomáhal Bourdieuho týmu s výzkumem v regionu Collo, vzpomíná, že někteří členové týmu druhý den po příjezdu odjeli, když viděli, jak je pobyt riskantní [Bouhedja in Adnani, Yacine 2003: 288]. Tým musel překračovat nebezpečná území, absolvovat kontroly Národní osvobozené armády<sup>11</sup> (ALN) [Bouhedja 2003: 288] a „zvyknout si“ na atentáty. Přesídlovací tábor Bessombourg v regionu Collo byl na rozdíl od jiných, kde existovaly zděné budovy, stanovým táborem na hraničních zakázaných zónách, což znamenalo každodenní bombardování v blízkosti tábora. Salah Bouhedja vypovídá:

„(V zakázaných zónách – pozn. autorky) neměl žádný civilista právo se zdržovat. Bylo to kvůli tomu, aby se odřízli partyzáni od obyvatelstva, a armádě tak bylo dovoleno střílet na cokoli živého a klidně bombardovat. U nás letadla přilétala každé ráno, bomby a napalm. Cokoliv se hýbalo – pať!“ [Bouhedja 2003: 288]

Rozhovory byly mnohdy přerušovány střelením [Sayad in Arfaoui 1996; Bourdieu 2004: 65–73]. Celkově všude panovala atmosféra nedůvěry, avšak Bourdieu v rozhovoru s Adnanem tvrdí, že jim lidé důvěřovali ihned: „*Věřili nám hned. Chtěli, abychom vyprávěli, podávali svědectví.*“ [Bourdieu in Adnani, Yacine 2003: 235]

---

vá spíše politicky korektnější termín „un pays en voie de développement“, což znamená „země na cestě rozvoje“.

<sup>8</sup> *Association pour la Recherche Démographique, Économique et Sociale*

<sup>9</sup> Každý zdroj uvádí rozdílná čísla. Podle Cornatona [Cornaton 1967] francouzská armáda přesunula kolem 2 350 000 lidí a dalších 1 175 000 venkovanů uteklo ze zakázaných zón na předměstí velkých alžírských měst.

<sup>10</sup> *Institut National de la Statistique et des Études Économique*

<sup>11</sup> *Armée de Libération Nationale*

K získání důvěry beze sporu velmi pomohli domorodí prostředníci, kteří byli kontaktováni ARDESem. Ti vždy seznámili dorazivší výzkumný tým s místními lidmi, kteří jim důvěřovali. Bouhedja tvrdí, že bez toho by výzkum nebyl možný [Bouhedja 2003: 289]. Rozhovory s obyvateli přesídlovacích táborů prováděly dvojice – vždy jeden Francouz a jeden Alžírčan, což bylo strategické jak z hlediska jazykového, tak pravděpodobně i pro nastolení pocitu jisté spřízněnosti.

Bourdieuho tým byl ve velkém časovém presu, výzkumy nebyly příliš dlouhé a Bourdieu toho přitom chtěl stihnout co nejvíce. Kombinoval jak různé metody, tak se zajímal o nejrůznější témata. Při výzkumu jeho tým používal dotazníky, hloubkové rozhovory, pozorování; pořídil topografické náčrtky tábora a domů, stovky popisů způsobů oblékání a to, jak byly kombinovány tradiční a evropské oděvy, tajně nahrával rozhovory ve veřejném prostoru pro analýzu přecházení z jednoho jazyka do druhého, zaznamenával příbuzenské systémy a shromáždil popisy mnoha rituálů. V rozhovoru s Schultheisem Bourdieu vzpomíná na pocity během terénního výzkumu: „Říkal jsem si bez ustání: Můj chudáčku Bourdieu, s těmi skromnými nástroji, co máš, nejsi dost na výši, bylo by potřeba všechno znát, všemu rozumět, psychoanalýze, ekonomii.“ [Bourdieu in Schultheis 2003: 29]

Bourdieu také během výzkumu v Alžírsku fotografoval a pořídil kolem dvou tisíc fotografií. V rozhovoru s Schultheisem říká, že fotografovat byl jeden ze způsobů, jak dát lidem najevo, že se o ně zajímáte, že posloucháte jejich příběhy, že budete vydávat svědectví o tom, jak žijí [Bourdieu in Schultheis 2003: 28]. Bourdieu dále o svém fotografování v Alžírsku říká: „Fotografoval jsem věci, které se mi zdály krásné, miloval jsem hodně tuhle zemi a byl jsem ve stavu krajního citového nadšení a fotografoval jsem věci, které se mi líbily.“ [Bourdieu in Schultheis 2003: 28] Zajímavá je výpověď týkající se vnitřního rozporu mezi vnímáním člověka, jenž je svědkem lidského neštěstí, a zároveň distancovaným pohledem fotografa, který se na svět dívá hledáčkem svého fotoaparátu:

„Vojáci shromáždili lidi, kteří žili do té doby v obydlích rozptýlených v horách, v řadách domů na způsob římských castrum, a já jsem přes námitky svých přátel odešel sám pěšky do hor ke zničeným vesnicím a našel jsem domy, jejichž střechy byly odstraněné proto, aby to lidi donutilo odejít... A tak jsem byl šťastný, že je (velké džbány používané na úschovu ječmene – pozn. autorky) můžu vyfotografovat i přes tu zkázu, a to je rozporuplné... Je to dosti typické pro mou zkušenost, která byla něco výjimečného: byl jsem na jednu stranu velmi otřesený, velmi citlivý k utrpení těch lidí a současně tu byl odstup pozorovatele, který se projevoval ve faktu, že jsem fotografoval.“ [Bourdieu in Schultheis 2003: 24]

Nejzajímavější je fakt, že ač fotografie Bourdieu pořizoval ve výše zmíněných vypjatých podmínkách kruté války, na fotografiích nenajdeme byť jediný náznak těchto událostí. Fotografie zobrazují vždy jen domorodce, nikdy *pieds noirs*, a na žádné fotografii nenalezneme vojáky, zraněné, mrtvé, zničená auta, tanky či válečná letadla.

Na základě těchto výzkumů vznikly dvě zásadní knihy. První – *Travail et travailleurs en Algérie* (Práce a pracovníci v Alžírsku) – byla poprvé publikována v roce 1963 a je dílem, na kterém s Bourdieuem spolupracovali ještě statistici Alain Darbel, Jean-Paul Rivet a Claude Seibel. Ti napsali první část knihy, která obsahuje statistické studie zkoumaných fenoménů, Bourdieu napsal část druhou, ve které výsledky výzkumu (jak kvantitativního, tak kvalitativního) sociologicky interpretuje. Zaměřuje se zde především na otázky zaměstnanosti a s tím související nezaměstnanosti, na transformaci forem práce, přivýdělků, platů a konzumace. Všímá si rozdílů mezi nově vzniklými třídami – proletariátem a „sub-proletariátem“ (*sous-proletariat*), který je odkázán na ekonomiku bída a je snadno ovlivnitelný nejrůznějšími politickými manipulacemi. Bourdieu však zdůrazňuje, že tento zbídačený proletariát (*sous-proletariat*) prožívá své utrpení jako něco přirozeného a nevyhnutelného a není schopen se natolik odpoutat od situace, ve které žije, aby z ní udělal objekt politického boje. Tito lidé mohou uniknout své situaci jen skrze sen či utopickou budoucnost. Jsou připraveni naslouchat jakýmkoliv eschatologickým proroctvím, mohou následovat nějaké hnutí, ale ne je založit nebo řídit. Mnozí francouzští levicovní intelektuálové té doby považovali za třídu s revolučním potenciálem masu alžírských zchudlých venkovanů. Bourdieu však tvrdí, že to nejsou oni, kdo jsou potenciální revoluční silou, ale relativně privilegiovaná třída, skutečný proletariát, tedy manuální dělníci, často kvalifikovaní a především se stálým zaměstnáním.

V knize *Déracinement. La crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie* (Vykořenění. Krize tradičního zemědělství v Alžírsku) [Bourdieu, Sayad 1964] Bourdieu společně s Abdelmalekem Sayadem zkoumají vlivy sociálních změn na život, vnímání a chování zemědělců/venkovanů (*fellahin*). Všímají si jejich reakce na změnu prostorových dispozic, daných nuceným exodem z tradičních vesnic do přesídlovacích táborů stavěných francouzskou armádou, a také na jejich vnímání odloučení od své půdy. Bourdieu a Sayad tvrdí, že tato násilná transformace a styk s peněžní ekonomikou venkovany zruinoval, změnil způsoby konzumace, rodinné struktury a způsobil úpadek starých forem zdvořilosti a tradičních venkovských hodnot. Tradičně chápáný moudrý člověk je pod vlivem transformace viděn jako naiva. Bourdieu a Sayad situaci alžírských zemědělců také kontextualizují a připomínají vyvlastnění půdy zemědělců ve prospěch kolonizátorů ještě dávno před osvobozenou válkou, což vedlo k jejich proletarizaci. Na základě výzkumu dochází k závěru, že pracovní aktivita u zemědělců v přesídlovacích táborech se soustřeďuje především na získání obživy spíše než na otázku produktivity. To je autory interpretováno jako důsledek nutnosti boje o přežití, nikoliv jako kulturní danost. Bourdieu a Sayad tvrdí, že spíše než o „tradiční tradicionalismus“ (*traditionalisme traditionnel*) se jedná o „tradicionalismus beznaděje“ (*traditionalisme du désespoir*) [Bourdieu, Sayad 1964: 20].

Autoři si také všímají rozdílného chápání vlastního zaměstnání v různých regionech Alžírsku. Zatímco v Kabýlii se jen necelých 30 % mužů deklarovalo jako zemědělci a necelých 50 % mužů jako nezaměstnaní, v regionech na jihu země se jako zemědělci deklarovalo téměř 80 % mužů a jako nezaměstnaní jen

6% [Bourdieu, Sayad 1964: 64], a to přesto, že pracovní aktivity mužů v těchto regionech byly téměř shodné. Rozdíl deklarací je podle autorů dán různým vnímáním takových fenoménů, jako je práce, zaměstnanost či výdělek. Kabylové podle Bourdieuho a Sayada na rozdíl od ostatních regionů kvůli silné migraci a intenzivnímu vlivu kolonizace interiorizovali diskurz a přemýšlení kolonizátorů, kteří jejich zemědělskou aktivitu popisují jako nedostatečnou zaměstnanost a uvažují v intencích produktivity, investovaného času a výdělku. Tento vliv se projevuje i ve vnímání času, kdy Kabylové přistupují k času jako k objektivní a měřitelné veličině, zatímco lidé na jihu Alžírsku mají subjektivní přístup k času a nerozdělují jej na pracovní a mimopracovní. Bourdieu a Sayad tak tvrdí, že „*kabylští nezaměstnaní jsou ve skutečnosti zemědělci, kteří se necítí být dostatečně zaměstnaní, a zemědělci na jihu jsou nezaměstnaní, kteří to o sobě nevědí*“ [Bourdieu, Sayad 1964: 64].

Obě knihy mají společné to, že zkoumají vlivy kolonialismu a přesídlení na obyvatelstvo, přičemž si všímají transformace z předkapitalistické do kapitalistické ekonomie a uvažují v intencích tradiční versus moderní. Zkoumají také, jakým způsobem se projevují materiální změny v myšlení a chování lidí. Všímají si jejich všudypřítomných rozporů a dvojznačností, které jsou dané tím, že do jisté míry zvnitřnili jak koloniální, tak tradiční étos. Upozorňují také na fakt, že systémy víry a ideové systémy se netransformují stejně rychle jako ekonomické struktury. Bourdieu a Sayad nehovoří o restrukturalizaci či transformaci alžírské společnosti, ale o její destrukturalizaci, jejímž důsledkem je právě vykořenění (*déracinement*). Také tvrdí, že i když se Alžírsko a Alžířané osvobodí od kolonialismu jako politického režimu, osvobodit se od rozporů, které do jejich mysli koloniální režim zapustil, však nebude tak snadné. Prorocky píše: „*Koloniální režim bude přežívat do té doby, dokud nebudou překonány rozpory, které za sebou zanechal.*“ [Bourdieu, Sayad 1964: 169]

## Vztah k Alžírsku a ke Kabýlii

Bourdieu mnohokrát vyjádřil pozitivní vztah ke Kabýlii a k Alžírsku vůbec. V rozhovoru s Adnanem říká:

„Byl jsem skutečně zamilován do té země. Když jsem viděl Kabyla s knírkem, zdálo se mi to úžasné. Shledával jsem ty lidi moudré, úžasné, inteligentní.“ [Bourdieu in Adnani, Yacine 2003: 235]

Z lásky k Alžírsku se vyznává například i v rozhovoru s Schultheisem: „*Miloval jsem hodně tu zemi a byl jsem ve stavu krajního citového nadšení.*“ [Bourdieu in Schultheis 2003: 24] Ze všeho, co o době, během níž Bourdieu v Alžírsku pobýval, víme, nám musí být jasné, že pobyt tam v té době nemohl být poklidnou romantickou selankou. Tragika lidských osudů byla všudypřítomná. Bourdieu sám o tom říká:

„zvláštní země, ve které jsem bez ustání zakoušel pocit tragična, byl jsem velmi úzkostlivý a zdálo se mi o tom v noci (...) – a přesto jsem nepřestával vidět věci legrační, které ve mně vyvolávaly smích či úsměv.“ [Bourdieu in Schultheis 2003: 39–40]

Pozoruhodná a naléhavá stránka Bourdieuho vztahu k Alžírsku se týká analogií, které Bourdieu načrtává mezi Kabýlií a svým rodným krajem v Pyrenejích na jihozápadě Francie. Na mnoha místech, někdy analyticky, jindy nostalgicky, Bourdieu zmiňuje, jak mu Kabýlie v mnohém připomíná rodný Béarn. Například v rozhovoru s Mouloudem Mammerim Bourdieu upozorňuje na to, že jak v Béarnu, tak v Kabýlii existovaly „malé autonomní republiky, které měly své vlastní zvyky“ [Bourdieu in Mammeri 1985: 95]. Podobnost vidí i ve zvykovém právu, mužských hodnotách a tradičních demokratických shromážděních, kde byla rozhodnutí přijímána na základě jednomyslnosti. Bourdieuho přítel Bianco také říká:

„Vzpomínám si jen, že (Bourdieu – pozn. autorky) měl hodně rád Kabyly (...) Říkal, že Béarnané jsou vychytralí. Kabýlie podle něj ztělesňovala dobrou stránku tradiční společnosti.“ [Bianco 2003: 277]

Velmi osobní Bourdieuho vyznání se objevuje v rozhovoru s Schultheisem:

„Alžírsko je to, co mi dovolilo přijmout sama sebe. Chápavý pohled etnologa, který jsem aplikoval na Alžírsko, jsem mohl aplikovat i sám na sebe, na lidi své země, na své rodiče, na přízvuk mého otce a mé matky a přijmout tohle všechno bez nějakého dramatu, což je velký problém všech vykořeněných intelektuálů uzavřených v alternativě populismu nebo naopak hanby za sebe sama dané třídním rasismem. Získal jsem na lidi podobné Kabylům, lidi, se kterými jsem strávil své dětství, nutně chápavý pohled, který definuje etnologickou disciplínu.“ [Bourdieu in Schultheis 2003: 42]

Tuto zkušenost Bourdieu neváhá popsat jako zásadní životní zlom: „...myslím, že to slovo není příliš silné – skutečná konverze.“ [Bourdieu in Schultheis 2003: 42–43]

### Postoj ke kabylským emancipačním snahám

Bourdieu veřejně přiznával svůj pozitivní vztah ke Kabýlii i jisté osobní pocity spřízněnosti s tímto regionem dané jeho provinčním béarnským původem. Kabylští intelektuálové vůči němu často vyjadřují pocity úcty i vděku a neváhají ho nazvat *jedním z nejdražších přátel Kabylů* [Ferkal 2002]. Když však je v odborné literatuře Bourdieu představován jako „intelektuální tvůrce tohoto (berberského – pozn. autorky) kulturního aktivismu“ [Silverstein 2009: 182], považují to za dezinterpretaci jeho úlohy v historii berberského emancipačního hnutí. Bourdieu sice svou autoritou zaštiťoval některé aktivity kabylských intelektuálů žijících v Paříži

a pomohl Mouloudu Mammerimu v roce 1981 založit Centrum berberských studií a výzkumu<sup>12</sup> (CERAM) a časopis *Awal*. Nebyla to však jeho vlastní aktivita, spíše propůjčil své jméno a vliv, aby tento projekt mohl být snadněji uskutečněn. Navíc až na několik rozhovorů, které pro tento odborný časopis poskytl, v něm nikdy nic nepublikoval. Spíše než se Silversteinem, který Bourdieumu připisuje aktivní, angažovanou a vůdčí roli v berberském emancipačním boji, lze souhlasit se Chachouaou, který píše:

„Největší znamení nebo nejhezčí ‚přimhouření oka‘, které dokazuje pozitivní spoluúčast a podporu Pierra Bourdieuho kulturnímu berberskému hnutí stejně jako četným asociacím a alžírským veřejným iniciativám (zvláště týkajícím se imigrace), je to, že nechal ‚každého‘ nebo skoro každého, aby si vypůjčil jeho jméno nebo aby se ucházel o jeho podporu (jeho symbolický kapitál) pro všechno, co dotýčný považoval za hodno jeho jména a jeho podpory.“ [Chachoua v tisku]

Bourdieu považoval za vědecky i politicky legitimní zabývat se specifickostí Palestinců, Kabylů nebo Kurdů, avšak jak sám zdůrazňoval, ne proto, aby byla jakýmkoliv způsobem fetišizována ve formě esencialismu, pozitivního či negativního rasismu, ale kvůli obecnějším otázkám lidské univerzálnosti [Bourdieu 2000: 10].

Jak již bylo zmíněno, Bourdieu zaštiťoval mnohé berberské emancipační aktivity. Neznamená to však, že by souhlasil se všemi akcemi a politickými představami kabylských aktivistů. Silverstein píše, že Bourdieu v dubnu 1980 během události nazvaných Berberské jaro<sup>13</sup> ve francouzském deníku *Libération* v rozhovoru s Didierem Eribonem vyjádřil „*tvrdou kritiku potlačování berberské kultury alžírským státem*“ [Silverstein 2009: 183]. Toto tvrzení považují za poněkud přehnané. Jediná poznámka o diskriminaci Berberů alžírským státem se v textu objevuje, když Bourdieu zmiňuje důvody současných nepokojů. Jako jeden z nich uvádí:

„Samotná válka o nezávislost, v níž byly berberské regiony významnými místy. Někdo by řekl, že berberofonní obyvatelstvo a zvláště Kabylové neměli v osvobozeném Alžírsku místo odpovídající tomu, jaké zaujímali v osvobozené válce. Poslední historický faktor, a ne ten nejmenší, je od nezávislosti diskriminační zacházení se vším, co se týká berberského jazyka a kultury.“ [Bourdieu, Eribon 1980: 13]

Tato zmínka je však jediná, kterou Bourdieu v uvedeném článku kritizuje alžírský režim, a pokud bereme v potaz to, co se v Alžírsku skutečně dělo, nazvala bych

<sup>12</sup> *Centre d'Études et de Recherche Amazighes*

<sup>13</sup> Berberské jaro je název pro události – manifestace, které se pořádaly v Kabýlii v březnu a dubnu 1980 a které měly za cíl uznání berberského jazyka jako oficiálního jazyka Alžírska a uznání berberské kultury jako svébytné kultury části obyvatel Alžírska. Manifestace byly potlačeny a stovky demonstrantů byly zraněny.

to naopak kritikou mírnou. Mnohem více prostoru než kritice alžírského postkoloniálního režimu Bourdieu věnuje kritice kolonialismu a tezí celého článku je, že současné problémy týkající se postavení Kabylů v Alžírsku byly vytvořeny koloniálním režimem. Tato ústřední idea vyvstává již v samotném názvu: „Jazykové kontradike zanechané kolonizátorem“. Je důležité zmínit, že celý článek je analytický exkurz do historie, nikoliv veřejné odsouzení aktuálních událostí v Alžírsku. Bourdieu se v článku nerozhořčuje nad násilím použitým vládou proti studentům, ani konkrétní události nejžhavější současnosti nezmiňuje, spíše diplomatically a opatrně konstatuje:

„Je snazší vyjádřit solidaritu s těmi, kteří bojují proti nějaké formě diskriminace (což činím z celého srdce), než se pokusit porozumět důvodům tohoto boje. A nechtěl bych směšovat oba postoje. Pokusím se jednoduše dát určitou představu složitosti této otázky, a to s přesvědčením, že komplikovat neznamená demobilizovat.“ [Bourdieu 1980, Eribon: 13]

Bourdieu zmiňuje specifickou situaci Kabylů za kolonizace. Podle něj byla kolonizace Alžírsko delší, hlubší a násilnější než kolonizace ostatních zemí a Kabýlie pocítila účinky kolonizace silněji než jiné alžírské regiony – byla oblast s hustou sítí škol a velmi silnou emigrací. Z těchto důvodů je podle něj určitým předvojem, co se politického dění týče. Bourdieu se v článku věnuje složité jazykové situaci Alžírsko, kde jsou přítomny a používány čtyři jazyky: klasická arabština (jediná uznávaná a vyučovaná, což je podle Bourdieuho zásadní problém), mluvená arabština, berberština (tedy různé berberské jazyky) a francouzština. Když však Didier Eribon formuluje otázku tak, jak by to rádi slyšeli někteří krajní berberští aktivisté: „*To znamená, že připoutanost Alžírsko k arabskému táboru a k islámskému náboženství neodpovídá realitě země?*“ [Bourdieu, Eribon 1980: 13] Bourdieu odpovídá: „*Ve skutečnosti to není tak jednoduché.*“ [Bourdieu, Eribon 1980: 13] Současné dění v Kabýlii je podle něj důležité chápat v kontextu širší historie vztahu „původní“ berberské kultury, islámu a francouzského kolonialismu.

Důkaz Bourdieuho kritické reflexe berberských emancipačních snah nalezeme v rozhovoru s Mouloudem Mammerim, kde říká:

„Berberi nebo jindy klan Ait Abdeslam nebo kmen Ait Menguellat nebo cokoliv jiného – jestliže lidé věří, že existují, už trochu existují. Tím pádem vytvořit reprezentace, i když poněkud zcestné (...) může být politickou ctností. (...) To znamená, že pokud lidé řeknou: ‚Berberi jsou Berberi‘ nebo ‚Berberi všech zemí, spojte se!‘, je sociální fakt: deklarující toto, mohou způsobit, že se to stane.“ [Bourdieu in Mammeri 1985: 98]

O kritickém přístupu svědčí výroky jako „zcestné reprezentace“, ale také poněkud ironická paralela s marxistickou výzvou ke spojení proletářů všech zemí. Bourdieu zde upozorňuje především na problematické pojetí Berberů jako

nějakého jednotného lidu, protože nejrozumnější berberofoonní skupiny se od sebe liší z hlediska jazyka, tradiční kultury, sociální organizace či způsobu života.

Bourdieu se vyjadřuje kriticky také o idealizaci berberské minulosti:

„Berberská společnost, jak o ní sní její intelektuálové, připomíná to, co Feurbach řekl o Bohu: stejně jako připisujeme Bohu to, co nám chybí, stejně tak se připisuje starobylé (...) berberské společnosti všechno, co chybí berberské společnosti současné. A v této blouznivé rekonstrukci může být etnologie, i kdyby byla sebelepší, použita jako ideologický nástroj idealizace.“ [Bourdieu in Mammeri 1985: 97]

Tento výrok ukazuje Bourdieuho důležitou schopnost reflexe etnologické práce a její instrumentalizace, schopnost, kterou někteří současní američtí antropologové píšící o jeho terénních výzkumech a textech na nich založených poněkud zamlčují.

### Kabylské etnologické studie

V roce 1972 vydává Bourdieu *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle* (Nástin teorie jednání, kterému předcházejí tři kabylské etnologické studie).<sup>14</sup> První studie pojednává o pravidlech cti v kabylské společnosti, přičemž Bourdieu popisuje zásady, podle kterých se čest řídí, a zároveň ukazuje, jaké oblasti života a jak chování respektující imperativ cti ovlivňuje. Tento text se jasně zapisuje do kontextu dobových studií o středomořských normách cti.<sup>15</sup> Bourdieu totiž viděl tradiční kabylskou kulturu jako „*paradigmatické uskutečnění středomořské kultury*“ [Bourdieu 1998: 11].

Druhá studie je věnována tradičnímu kabylskému domu. Bourdieu zde popisuje podobu tradičního kabylského domu, rozčlenění prostoru a symbolismus s předměty a částmi domu spojený. Je zde přitom zřejmý strukturalistický synchronní přístup založený na binárních opozicích. Zatímco text o kabylském tradičním domě je poplatný lévi-straussovskému strukturalistickému přístupu, ve třetí kabylské studii, pojednávající o příbuzenství, Bourdieu s Lévi-Straussem polemizuje. Antropolog by se podle Bourdieuho neměl soustředit na kolektivně sdílená normativní pravidla, ale spíše na jednání, tedy na to, zda aktéři hrají podle či proti pravidlům, nebo lépe, jak kreativně s pravidly zacházejí. V textu tak

<sup>14</sup> Dvě ze studií byly publikovány již před rokem 1972. Studie týkající se kódu cti byla poprvé publikována v roce 1965 v angličtině jako „The Sentiment of Honour in Kabyle Society“ [in Peristiany 1965]. Studie o kabylském tradičním domě, „La maison kabyle ou le monde renversé“, byla publikována v roce 1970 ve sbírce vydané na počest Clauda Lévi-Strausse v knize [Pouillon, Maranda 1970].

<sup>15</sup> To dokazuje i fakt, že text byl poprvé publikován v knize *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society* [Peristiany 1965]. Navíc publikaci předcházela konference, která byla tematicky zaměřena právě na kód cti ve Středomoří.

Bourdieu rozlišuje *parenté officielle* (oficiální příbuzenství) a *parenté usuelle* (běžně používané příbuzenství). Podle něho není hlavní motivací v uzavírání sňatků pravidlo reciprocity, ale spíše boj zájmů a otázka kumulace různých druhů kapitálu.

Bourdieuho etnologické studie jsou v poslední době předmětem mnohých kritik. Silverstein kritizuje Bourdieuho za to, že ve strukturální analýze kabylského domu nezohlednil dostatečně mnohoznačnost symbolismu vztahujícího se k tradičnímu domu [Silverstein 2009]. Není však úplně jasné, na základě čeho to může Silverstein tvrdit, pokud sám výzkum tradičního kabylského domu nedělal. Silverstein také zdůrazňuje, že Bourdieu prováděl výzkum nikoli v „tradičních“ kabylských vesnicích, ale v přesídlovacích táborech za alžírské osvobozené války. To podle Silversteina způsobilo, že nejen Bourdieu jako kritik kolonialismu, ale také jeho respondenti byli ovlivněni strukturální nostalgii po nezkažené a nenávratné minulosti [Silverstein 2009]. I kdyby byla pravda, že Bourdieu dělal výzkumy pouze v přesídlovacích táborech, mohl mu výzkum v těchto táborech naopak pomoci v tom, že o svém tradičním domě byli respondenti přístupnější hovořit, protože jeho ztráty želeli. Zároveň to však neznamená, že si respondenti „vymýšleli“ nebo posouvali interpretace týkající se podoby a symbolů týkajících se domu. Silverstein ale také opomíjí fakt, že Bourdieu se přátelil s Abdelmalekem Sayadem, který byl pro něj důležitým zdrojem informací o tradičním kabylském životě. Mimoto Bourdieu navštívil Sayadův rodný dům a rodnou vesnici, kterou lze považovat za „tradiční“ kabylskou vesnici. Jak také dokládá korespondence mezi oběma muži, Bourdieu získával důležité informace (nejen) o tradičním domě skrze Abdelmaleka Sayada od starých mužů ze Sayadovy rodné vesnice a především od Sayadovy matky, která si pamatovala mnoho termínů a interpretací nejrozumnějších symbolů, jejichž význam již Abdelmalek Sayad sám neznal.

Goodman si všímá rozporu mezi tím, jak Bourdieu reprezentuje Kabýlie. V jeho textech podle ní existují dvě odlišné Kabýlie. Zatímco Kabýlie ve *Vykořenění* a v knize *Práce a pracovníci v Alžírsku* je vylíčená jako zmítaná vykořeněním, dramatickými sociálními změnami a sociálním zlomem, Kabýlie v *Nástinu teorie jednání* je zobrazená jako předindustriální, „tradiční“, statická a homogenní [Goodman 2003]. Podobně Martín-Criado poukazuje na to, že Bourdieu kabylskou společnost popisuje jako homogenní a nezohledňuje dostatečně třídní rozdíly, existenci písma, vzdělanosti a peněžní ekonomiky v tradiční Kabýlii. Bourdieu podle Martín-Criada ve své analýze zbavil Kabýlii veškeré historičnosti [Martín-Criado 2008: 112].

Pravdou je, že Bourdieuho etnologické studie skutečně aplikují synchronní přístup a opomíjejí tak historickou perspektivu. Z tohoto úhlu pohledu je možné je zařadit mezi klasické „tradiční“ antropologické práce, jejichž přístup je v dnešní době považován již za překonaný. Zároveň je však pochopitelné, proč Bourdieu takto postupoval. Snažil se získat co nejvíce informací od starých Kabylů a zachytit tak fenomény, které postupně začaly v Kabýlii mizet. Zároveň je potřeba ocenit množství materiálu, které Bourdieu shromáždil, a jeho velkou zvědavost i pocti-

vost při práci, které více než výmluvně dokládá jeho korespondence s Abdelmalekem Sayadem. S mnohými postřehy Jane Goodman a Enriquea Martín-Criada nelze než souhlasit, největší slabinou jejich kritiky prací Pierra Bourdieuho však shledávám v tom, že zároveň s kritikou nezmiňují i Bourdieuho nadmíru vyvinutou schopnost nejrůznější metodologická dilemata antropologie a svou vlastní práci kriticky reflektovat.

### Vnímání Bourdieuho v Kabýlii a obeznámenost s jeho dílem

V samotném Alžírsku je Bourdieu znám spíš podle jména než podle svého díla. Žádné z jeho knih není možné najít v alžírských knihkupectvích. Jeho texty nejsou v Alžírsku ani reeditovány ve francouzštině ani překládány do arabštiny.<sup>16</sup> Také čísla časopisu, který založil v roce 1976 – *Actes de la recherche en science sociales* – jsou v alžírských akademických knihovnách vzácností. Bourdieu je znám, vyučován a citován na katedrách berberských studií (*études amazighes*) v Tizi-Ouzou a Bejaie a na katedře sociologie v Alžíru, kde ještě přetrvává důležité jádro původních frankofonních sociologů obeznámených s jeho dílem. Na ostatních univerzitách není vyučován, ať už se jedná o katedry sociologie, politologie či filozofie.

Důvodem, proč Bourdieu nemohl být vyučován v rámci etnologie či antropologie, je, že po vyhlášení nezávislosti Alžírsku byla etnologie stigmatizována jako obor, který kolaboroval s koloniálním režimem. Zároveň mělo velmi málo studentů o studium etnologie zájem. Žádanými obory s vysokou společenskou prestiží v nezávislém Alžírsku byly technické obory a exaktní vědy. Etnologie a antropologie byly definitivně odstraněny z alžírských univerzit školní reformou v roce 1971 a dodnes na alžírských univerzitách neexistují katedry etnologie či antropologie. Jedinou výjimkou je nový projekt otevřený v akademickém roce 2006/2007 na Univerzitě v Oranu – frankofonní doktorandský program v oboru antropologie, který je řízený Centrem výzkumu v sociální a kulturní antropologii (CRASC)<sup>17</sup>. Tento program vznikl jako spolupráce francouzských sociálních vědců zajímajících se o institucionalizaci antropologie v Alžírsku a alžírských frankofonních vědců frustrovaných, izolovaných a znevýhodněných arabizací sociálních věd na alžírských univerzitách. Sociologie se v současném Alžírsku vyučuje v arabštině a způsob, jakým je pojímána, inklinuje k „islámské sociologii“, která, jak se Chachoua [2010: 148] kriticky vyjadřuje, nestuduje ani islám, ani muslimy ze sociologické perspektivy a je spíše ideologií než vědou.

Jak již bylo zmíněno výše, Bourdieu je vyučován a objevuje se také v seznamu použité literatury bakalářských, diplomových a doktorandských prací na oboru berberská studia na univerzitách v Tizi-Ouzou a Bejaie. To je však poměrně

<sup>16</sup> Čestnou výjimkou jsou současné snahy Kamela Chachouay, sociologa kabylského původu působícího ve Francii v CNRS, který překládá Bourdieuho texty do arabštiny a vydává je v Alžírsku.

<sup>17</sup> *Centre de Recherche en Anthropologie Sociale et Culturelle*

novodobá záležitost. V nezávislém Alžírsku totiž nebylo dlouhou dobu povoleno vyučovat kabylský jazyk (*taqbaylit*), který nebyl spolu s kabylskou kulturou považován za relevantní předmět výzkumu na alžírských univerzitách. Kabylský jazyk byl vyučován Mouloudem Mammerim na univerzitě v Alžíru od roku 1965, výuka byla zrušena v roce 1973. Když měl 10. března 1980 Mammeri přednést přednášku o tradiční kabylské poezii na Univerzitě Hasnanoua v Tizi-Ouzou v Kabýlii, byl zastaven policií a nebylo mu umožněno, aby přednášku pronesl. To vyvolalo demonstrace v Kabýlii i v hlavním městě Alžíru, kde žije signifikantní počet Kabyľů. Na univerzitách a dalších institucích v Kabýlii byla vyhlášena generální stávka. 20. dubna policie zadržela stovky demonstrantů a stovky jich zranila. Tyto události byly pojmenovány Berberské jaro podle vzoru Pražského jara. Berberské jaro se stalo symbolickou událostí, kterou si Kabylové každoročně připomínají.

V roce 1989 padla v Alžírsku vláda jedné strany, Fronty národního osvobození (FLN)<sup>18</sup>. Nastolen byl proces demokratizace, ten ale vyústil ve vlnu násilného terorismu, jehož oběti jsou různými zdroji odhadovány na 150 000 až 250 000. V roce 1990 povolilo Ministerstvo vysokého školství založení katedry berberských studií a postgraduálního programu berberského jazyka a kultury na dvou univerzitách v Kabýlii – v Tizi-Ouzou a v Bejaie. Cílem postgraduálního programu byla výuka a výzkum ve třech hlavních oblastech: lingvistiky, literatury a kultury. Ministerstvo vysokého školství otevřelo po několika úspěšných doktorandských obhajobách v roce 1997 bakalářský studijní program v oboru berberského jazyka a kultury na již zmíněných univerzitách. Pierre Bourdieu hraje v socio-antropologickém modulu bakalářského stupně berberských studií velmi důležitou úlohu. V prvním ročníku, kdy je vyučován úvod do obecné sociologie, je kladen důraz na sociologii francouzskou a Bourdieuho koncepty jako kulturní a sociální kapitál, pole, habitus či symbolické násilí zde hrají důležitou úlohu. V druhém ročníku se vyučuje „kulturní sociologie magrebských společností a sociální změny“. V tomto ročníku se důkladně probírají Bourdieuho práce *Vykořenění* a *Práce a pracovníci v Alžírsku*. Třetí rok studia je věnován antropologii berberofonních skupin – zde se probírají Bourdieuho kabylské etnologické studie.

Jsou to právě Bourdieuho kabylské etnologické studie, které jsou mezi studenty zdaleka nejoblíbenější. Studenti berberských studií hledají jakékoliv reference, které by jim mohly naznačit, jak vypadala „tradiční“ kabylská kultura. Minulost je přitom idealizována a představa, kterou studenti o předkoloniální kabylské společnosti mají, vykresluje kabylskou společnost jako společnost, ve které byl život sice velice tvrdý (především kvůli těžké práci na poli), ale která zároveň byla nezkažená, ušlechtilá a ve které měli lidé skutečnou čest, pravé hodnoty a staří lidé opravdovou a hlubokou moudrost. Bourdieuho studie, především ta o tradičním kabylském domě, poskytuje možnost vztahovat se k nezkažené a moudrostí naplněné minulosti. Bourdieuho studie zároveň představuje na příkladu domu kabylskou tradiční kulturu jako velmi propracovanou a překypující

---

<sup>18</sup> *Front de Libération Nationale*

symbols s hlubšími významy. Studenti berberských studií jsou mnohdy k současné kabylské společnosti nadmíru kritičtí. Právě skrze etnologickou literaturu objevují její jinou podobu, se kterou se mohou ztotožnit a na kterou mohou být hrdí. Bourdieu hraje v tomto procesu spolu s významnými francouzskými koloniálními autory důležitou úlohu. Příznačná je z tohoto pohledu výpověď jednoho z absolventů berberských studií:

„Je to díky němu (Bourdieuu – pozn. autorky), že jsem objevil svou vlastní kulturu. Díky němu jsem ji začal mít rád.“ (vyučující kabylištiny, region Timezrit, srpen 2011)

Mezi běžnými kabylskými venkovany, kteří podporují kabylské emancipační snahy v rámci Alžírsko, je však Bourdieuho jméno, natož dílo, neznámé. Většina z nich ve svém životě neslyšela ani o Abdelmaleku Sayadovi, a to dokonce ani v regionu, odkud Sayad pocházel. To je dáno několika fakty. Alžírský stát dlouhou dobu umlčoval veškeré reference vztahující se ke studiu kabylského jazyka a společnosti. Nejen Bourdieuho, ale i Sayadovy knihy v nezávislém Alžírsku nejsou až na výjimky vydávány a na základních ani středních školách se děti neučí nic o kabylské historii a kultuře.

Okruh Kabylů, kteří jsou s dílem Bourdieuho a Sayada obeznámeni, se tak téměř výhradně vztahuje na intelektuály zajímající se o berberskou otázku. Mezi nimi existují i tací, kteří mají k Bourdieuu a Sayadovi spíše rezervovaný vztah. Setkala jsem se s tím zvláště u některých vysoce postavených představitelů Hnutí za autonomii Kabýlie (*Mouvement pour l'autonomie de la Kabylie* – MAK). Bourdieu pro některé z nich představuje chladného intelektuála, který si na Kabylech postavil svou kariéru, a Sayada nazývají poněkud opovržlivě „malým Francouzem“, protože podle nich nezůstal skutečným, prostým Kabylem, převzal francouzské „manýry“ a o práva Kabylů se dostatečně hlasitě nehlásil. Tito lidé nemají v oblibě francouzskou koloniální literaturu zabývající se kabylskou společností a hledají reference týkající se berberského jazyka a kultury v domácích zdrojích. Zajímají se o tradici kabylské lidové slovesnosti a respektují takové osobnosti, jakými byli Mouloud Mammeri<sup>19</sup> či Matoub Lounes<sup>20</sup>. Rezervovaný či kritický postoj k Bourdieuu je však mezi kabylskými intelektuály v menšině. Jak již bylo zmíněno, mezi vyučujícími a studenty, kteří od konce 90. let vystudovali v Bejaie a Tizi-Ouzou berberská studia, je Bourdieu velmi ctěn a vážen, a jsou to právě oni, kteří kabylskou společnost s jeho jménem dnes seznamují a získávají mu sympatie a vážnost.

Jiná situace panuje ve Francii, kde je Bourdieu mezi Kabily samozřejmě všeobecně znám. To je dáno jednak tím, že se jednalo o veřejně velmi známou osobnost, jejíž smrt byla oznamována na titulní straně deníku *Le Monde*, ale i tím,

<sup>19</sup> Kabylský spisovatel, básník, etnolog a jazykovědec.

<sup>20</sup> Kabylský zpěvák, který opěvoval krásy Kabýlie a byl hlasitým zastáncem kabylských práv v rámci Alžírsko. V červnu 1998 byl zastřelen neznámým útočníkem.

že Bourdieu ve Francii pomáhal kabylským intelektuálům, kteří se věnovali studiu berberské problematiky. Ve Francii navíc existuje množství kabylských asociací, které se na Bourdieuho často obraceli, aby svým jménem jejich aktivity zaštiťoval.

## **Závěr**

Bourdieuho pobyt v Alžírsku a vliv této zkušenosti na jeho profesionální dráhu je nemožné přecenit. Díky ní se z „normaliena“ předurčeného k „ušlechtilé filozofii“ stal sociální vědec. Bylo to v Alžírsku, kde poprvé vyučoval na univerzitě a kde pořádal své první terénní výzkumy. Právě v textech založených na těchto výzkumech mají jeho mnohé proslulé teoretické koncepty svůj původ. Bourdieu sám přiznával, že pobyt v Alžírsku byl pro něj velmi důležitý i z osobního hlediska.

Přestože Bourdieuho sympatie ke Kabýlii jsou zřejmé, nelze ho považovat za aktivního, angažovaného, nekritického průkopníka boje za kabylská politická práva. Podporoval sice ve Francii mnohé Kabylly jako jednotlivce i zaštiťoval aktivity Kabylů angažujících se v bádání v oblasti berberské lingvistiky a etnologie, zároveň je však v jeho textech i vystoupeních vždy zřejmá snaha o objektivitu, odstup a vědeckost. Přestože Bourdieuho společenská angažovanost byla na konci jeho života mnohem výraznější než v době, kdy pobýval v Alžírsku, již v tomto období nalézáme důležitý leitmotiv prolínající se celým jeho životem, tedy pátrání po tom, jak skloubit vědeckou objektivitu a společenskou angažovanost. Je přitom zřejmé, že Bourdiemu šlo o víc než o jednoho člověka či jedno etnikum. Sám dilema, které pro něj bylo nadmíru důležité, vyjadřuje takto:

„Jak dokázat vytrhnout intelektuály z pokušení politické moci a heteronomie bez toho, abychom je zatlačovali, uzavírali a izolovali v jejich věži ze slonoviny; jak pokračovat a uvést do souladu vědeckou nezávislost a politickou angažovanost a pracovat tak, aby vítězily humánní hodnoty spravedlnosti a důstojnosti.“ [Bourdieu 1992: 38]

*TEREZA HYÁNKOVÁ vystudovala etnologii na FF UK v Praze. Působí jako odborná asistentka na Katedře sociálních věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice. Zabývá se antropologií Magrebu, teoriemi migrace, etnicity a nacionalismu, sociálněvědní metodologií a antropologií postkomunismu.*

## Literatura

- Adnani, Hafid, Tassadit Yacine. 2003. „L'autre Bourdieu.“ *Awal. Cahiers d'études berbères* 27–28: 229–248.
- Arfaoui, Hassan. 1996. „Entretien avec Abdelmalek Sayad.“ *M.A.R.S. Le Monde Arabe dans la Recherche Scientifique* 6: 6–56.
- Bianco, Lucien. 2003. „On n'avait jamais vu Le Monde; nous étions une petite frange de gauche entre les communistes et les socialistes.“ *Awal. Cahiers d'études berbères* 27–28: 267–277.
- Bouhedja, Salah. 2003. „Il était un parmi les dix, autour de l'enquête sur les camps de regroupement dans Le Déracinement.“ *Awal. Cahiers d'études berbères* 27–28: 287–293.
- Bourdieu, Pierre. 1965. „The Sentiment of Honour in Kabyle Society.“ Pp. 191–241 in John G. Peristiany (ed.). *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society*. London: Weidenfeld and Nicholson.
- Bourdieu, Pierre. (1958) 1985. *Sociologie de l'Algérie*. Paris: Que sais-je ?
- Bourdieu, Pierre. 1992. *Les règles de l'art: genèse et structure du champ littéraire*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *La Domination Masculine*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre. (1972) 2000. *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle*. Paris: Éditions du Seuil.
- Bourdieu, Pierre. 2000. „Entre amis.“ *Awal. Cahiers d'études berbères* 27–28: 5–10.
- Bourdieu, Pierre. 2004. *Esquisse pour une autoanalyse*. Paris: Raison d'agir.
- Bourdieu, Pierre, Didier Eribon. 1980. „Clou de Djeha: Des contradictions linguistiques léguées par le colonisateur.“ *Libération* 20 (avril): 13.
- Bourdieu, Pierre, Abdelmalek Sayad. 1964. *La déracinement. La crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, Pierre, Alain Darbel, Jean-Paul Rivet, Claude Seibel. 1963. *Travail et travailleurs en Algérie*. Paris-La Haye: Mouton.
- Cornaton, Michel. 1967. *Les Regroupements de la décolonisation en Algérie*. Paris: Les Éditions ouvrières.
- Ferkal, Mabrouk. 2002. „L'ami de la Kabylie vient de mourir. Hommage à Pierre Bourdieu par Mabrouk Ferkal.“ [online]. *Le Magazine de l'Homme Moderne* [cit. 22. 11. 2012]. Dostupné z: <<http://www.homme-moderne.org/societe/socio/bourdieu/mort/cma0127.html>>.
- Gendarme, René. 1959. *Le sous-développement en Algérie*. Alger: Éditions du Secrétariat social d'Alger.
- Goodman, Jane. 2003. „The Proverbial Bourdieu: Habitus and the Politics of Representation in the Ethnography of Kabylia.“ *American Anthropologist* 105: 782–793.
- Goodman, Jane, Paul A. Silverstein. 2009. *Bourdieu in Algeria: Colonial Politics, Ethnographic Practices, Theoretical Developments*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Chachoua, Kamel. 2010. „La sociologie en Algérie. L'histoire d'une discipline sans histoire“ Pp. 135–155 in Eberhard Kienle (ed.). *Les sciences sociales en voyage. L'Afrique du Nord et le Moyen Orient vus d'Europe, d'Amérique et de l'intérieur*. Paris: Kartala.
- Chachoua, Kamel (ed.). v tisku. *Savoir dominer, hommage à Pierre Bourdieu*. Alger: CNRPAH.
- Chachoua, Kamel. v tisku. „Pierre Bourdieu et l'Algérie: Le savant et la politique.“ In Kamel Chachoua (ed.). v tisku. *Savoir dominer, hommage à Pierre Bourdieu*. Alger: CNRPAH.
- Mammeri, Mouloud. 1985. „Du bon usage de l'ethnologie. Entretien avec Pierre Bourdieu.“ *Awal. Cahiers d'Etudes berbères* 1: 7–29.

- Martín-Criado, Enrique. 2008. *Les deux Algéries de Pierre Bourdieu*. Paris: Éditions du Croquant.
- Nouschi, André. 2003. „Autour de sociologie de l'Algérie.“ *Awal. Cahiers d'études berbères* 27–28: 29–35.
- Ortner, Sherry. 1984. „Theory in Anthropology since the Sixties.“ *Comparative Studies in Society and History* 26: 126–166.
- Peristiany, John G. (ed.). 1965. *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society*. London: Weidenfeld and Nicholson.
- Pouillon, Jean, Paul Maranda. 1970. *Échanges et communications. Mélanges offerts à Claude Lévi-Strauss à l'occasion de son 60e anniversaire*. Paris, Den Haag: Mouton.
- Schultheis, Franz. 2003. *Pierre Bourdieu. Images d'Algérie: Une affinité élective*. Paris: Actes Sud/Camera Austria/Fondation Liber.
- Silverstein, Paul A. 2009. „Of Rooting and Uprooting. Kabyle Habitus, Domesticity, and Structural Nostalgia.“ Pp. 164–198 in Jane Goodman, Paul A. Silverstein. *Bourdieu in Algeria: Colonial Politics, Ethnographic Practices, Theoretical Developments*. Lincoln: University of Nebraska Press.